

รหัสโครงการ : RDG4840055

ชื่อโครงการ : “ตัวชี้วัดทางสังคม: การศึกษาสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจเพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง” กรณีศึกษา “พื้นที่นาข้าวในเขตชลประทาน” (พื้นที่นาข้าวบริเวณลุ่มน้ำคลองบางไทร คลองเชียรใหญ่ และคลองชะเมา)

ชื่อนักวิจัย : สมใจ หนูผึ้ง
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

E-mail Address: psomjai@wu.ac.th

ระยะเวลาโครงการ : 1 กันยายน 2548 ถึง 28 กุมภาพันธ์ 2550

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ เพื่อเสริมสร้างการบริหารจัดการ เป็นเวทีในการริเริ่มกระบวนการทางสังคม และสร้างเกณฑ์และเครื่องมือ ในการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง ด้วยการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์เชิงลึก และประชุมกลุ่มย่อย เปิดประชาพิจารณ์จากชุมชนท้องถิ่น เพื่อหาผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น เพื่อจัดทำเป็นตัวชี้วัดและสารสนเทศของคนในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า

พลวัตของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท มีจุดเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งวิธีการดำรงชีพของชุมชนได้อาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงส่งผลต่อวิถีชุมชน ทั้งในแง่มุมมองเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาพลวัตของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ ในการเสริมสร้างการบริหารจัดการ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การแบ่งยุคของการศึกษา เป็น 3 ยุคด้วยกัน ได้แก่

ยุคที่ 1 วิถีชุมชนยุคผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500) เป็นยุคก่อตั้งถิ่นฐานที่ทรัพยากรธรรมชาติยังมีความสมบูรณ์เพียงพอ เอื้อต่อการเข้าใช้ประโยชน์ของชุมชน มีวิถีการผลิตเป็นแบบเรียบง่าย ใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานสัตว์เป็นหลัก (Labor Intensive) มีระบบแบ่งงานกันทำ เป้าหมายของการผลิต เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปัจจัยการผลิตทุกชนิดได้จากชุมชน ข้าวเปรียบเสมือนปัจจัยที่สำคัญของการดำรงชีพ จึงเปรียบได้ว่า “ข้าวคือชีวิต” การทำนาข้าวเป็นแบบวิถีดั้งเดิมอาศัยธรรมชาติ ไม่ปรากฏต้นทุนที่เป็นตัวเงิน (Explicit Cost)

ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535) วิถีชุมชนเริ่มที่เปลี่ยนไปด้วยการเข้ามาพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานภาครัฐ ได้นำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาสู่วิธีการดำรงชีพในชุมชน โดยเฉพาะเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับ “ข้าว” มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เอื้อต่อการผลิตในเชิงการค้ามากขึ้น วิธีการดำรงชีพ เน้นการผลิตเพื่อขาย มีการเปลี่ยนแปลงของฐานการผลิต เกิดปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายแรงงาน มีต้นทุนในการผลิตข้าว ระบบปุ๋ยอินทรีย์จากวัวหายไป เครื่องมือต่างทรัพยากรหายไป การทำนาเสี่ยงต่อภาวะขาดทุน มีการปรับเปลี่ยนอาชีพใหม่ ทำให้บริเวณนี้เป็นแหล่งปลูกผักที่ใหญ่ที่สุดของภาคใต้

ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน) สภาพน้ำเค็มรุกตัวเข้าไปสู่แม่น้ำปากพนัง และกระจายตัวไปตามลำน้ำสาขาสร้างความเสียหายให้เกษตรกรจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่ของโครงการมีประมาณ 1,937,500 ไร่ พัฒนาระบบชลประทาน สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง เมื่อมีการปิดเขื่อนปากพนัง ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลง ระบบน้ำเป็นน้ำจืดตลอดปี ชาวนาที่อยู่ใกล้ระบบชลประทาน ได้ประโยชน์จากการทำนาปีละ 2 ครั้ง แต่ชาวนาที่อยู่ในระบบชลประทานไม่มีประสิทธิภาพไม่สามารถทำได้ น้ำในคลองสาขาไม่ไหลเวียน เน่าเสีย ทรัพยากรสัตว์น้ำและพืชเสียหายจำนวนมาก ซึ่งส่งผลต่อวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น

สรุปปัจจัยเหตุจากการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ระบบตลาด มีการขยายตัวเชิงการค้ามากขึ้น พึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และหวังผลกำไรในการผลิต มีการขยายตัวของเมืองจากภายนอกชุมชน พึ่งพาภายนอกมากยิ่งขึ้นในทุกบริบทของการดำรงชีพ ค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณีเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง และฐานทรัพยากรในพื้นที่ไม่เพียงพอ ซึ่งส่งผลให้วิถีชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง สามารถนำมาวิเคราะห์ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ชนบท รากลุ่ม นาข้าว ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ดังนี้ ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย ความมั่นคงด้านอาหารและการเข้าถึงและการจัดการปัจจัยการผลิต และตัวชี้วัดทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น และความปลอดภัยในการดำรงชีพ

Project Code: RDG4840055

Project Title: The studies of Socio-Economy indicators for management of Pak Phanang basin.
Case study of Paddy Field in Irrigated Area (Khlongbangtri, Khlongchianyai and Khlongchamoa Sub-Basin)

Investigators: Somjai Nupaung
Walailak University

E-mail Address: psomjai@wu.ac.th

Project Period: 01 September 2005 to 28 February 2007

The objectives of this research were to gain social and economical knowledge, to improve management process, to be a stage in initiative social support processes, and to build criteria and tools in Pak Phanang Basin management by in-depth interview and focus group discussions. It also used public hearings from local community to find change of local community for creating indicators and information of local community. The results found that;

The dynamic of change in rural area had initial from change of natural resource which affected to community in economic and social. The study, dynamic of change in community which gained knowledge about social and economic, could divided into 3 eras;

The first era was natural-based rural style (past – 1957). It was setup abode era which had a lot of natural resource for beneficial of community. The production custom was simple by using family and animal labor intensive and had sharing system. The target of production was consumption in family and rite. All production resources were gained from community. Rice was the main factor for life so could conclude "Rice is Life". Farming was used natural traditional custom and was not explicit cost.

The second era was rush developed community style (1958 – 1992). Community style was changed by government development taking technologies into community especially related rice. It was change production custom; Infrastructures and production stressed to commercial, change in production based and labor, cost in rice production, less in organic fertilizer from cow, lost connection, risk to loss in farming, change to be the largest vegetable plant area in southern region.

The third era was rural style in Pak Phanang Basin royal development project (1993 – present). Salt water entered into Pak Phanang River and disseminated into sub-branch of the river. It damaged to agriculturist very much. His Majesty the King had a project to develop Pak Phanang Basin in 1,937,500 rai. The project, developed irrigation system, affected to farmers could farm twice a year. When closed Pak Phanang Dam, the ecology was change. It was fresh water all year affected to near irrigation system farmers could gain benefit and vice versa. Moreover, water in canal, branch of Pak Phanang River, was not flow, polluted water, and highly loss in plant and aquatic animals. It affected to community life style and had relocate labor to other place.

It concluded change factors consisted of be commercialized-board market system, depending on production technology for efficiency and profit from production, area extending from external, high depending on external in all lifestyle, change in popularity tradition and custom, and less in natural resource. The economic indicators were revenues, expenses, sufficiency in food, and reaching and managing production resource while the social indicators were social relationship, custom, local tradition, and safety in life.